

Souvislosti reálné a virtuální identity dospívajících

David Šmahel

Abstrakt:

V našem příspěvku se zaměřujeme na prokázání souvislosti mezi reálnou a virtuální identitou dospívajících, respektive chováním adolescentů ve virtuálním prostředí. Jako teoretický koncept identity jsme v návaznosti na kvalitativní výzkum zvolili teorii Marcii. Ve výzkumu si klademe otázku, zda se dospívající ve statusu předčasně uzavřené identity chovají v souladu s normami a očekáváními rodičů také ve virtuálním světě. U dospívajících nacházejících se ve statusu moratoria se zabýváme otázkou, zda častěji experimentují se svojí on-line identitou, do jaké míry používají internet k ujasnění svých životních hodnot a postojů a jak se chovají on-line ve vztahu k normám. U dospívajících ve statusu dosažení identity se ptáme, zda využívají internet pro ujasnění svých hodnot a postojů, ačkoliv v realitě tyto hodnoty a postoje vydávají spíše za ujasněné.

Klíčová slova:

internet, identita, virtuální, moratorium, difúze, dospívající

Úvod a cíle výzkumu

V našem příspěvku předkládáme výsledky kvantitativního výzkumu ověřujícího hypotézy a závěry, které vzešly z kvalitativního výzkumu, jehož výsledky jsme prezentovali ve sborníku v loňském roce (Šmahel, 2002). Cílem našeho výzkumu je ukázat v oblasti identity souvislosti způsobů využívání internetu a chování ve virtuálním světě s naplněním vývojových potřeb adolescentů. Jako teoretický koncept identity jsme stejně jako v kvalitativní části práce použili teorii Marcii (in Bačová, 1997; Macek, 1999; Johnson, P., Buboltz, W., C., & Seemann, E., 2003). V následující kapitole krátce připomínáme tento teoretický koncept.

V tomto příspěvku se zaměřujeme na prokázání souvislosti mezi reálnou a virtuální identitou dospívajících, respektive jejich chováním ve virtuálním prostředí. Ve výzkumu se ptáme, jaké jsou souvislosti chování adolescentů ve virtuálním světě s očekáváním rodičů. U dospívajících nacházejících se ve statusu moratoria se zabýváme otázkou, zda častěji experimentují se svojí on-line identitou, do jaké míry používají internet k ujasnění svých životních hodnot a postojů a jak se chovají on-line ve vztahu k normám. U dospívajících ve statusu dosažení identity zjišťujeme, zda také využívají internet pro ujasnění svých hodnot a postojů, ačkoliv v realitě tyto hodnoty a postoje vydávají spíše za ujasněné.

Přínos předkládaného výzkumu vidíme především v hlubším pochopení chování dospívajících ve virtuálním světě, toho, jakým způsobem využívají internet a jak toto souvisí s jejich vývojovými potřebami. Z pohledu praktických přínosů bychom rádi přispěli k zodpovězení otázky, co může internet znamenat pro vývoj dospívajících, zda jsou obavy rodičů a učitelů ze vztahu dětí k virtuálnímu světu oprávněné nebo zda by rodiče a učitelé měli dospívající ve využívání internetu naopak podporovat.

Teoretický koncept identity dle Marcii

Marcia navázal na Eriksonovův (2002) koncept hledání ego-identity jako vývojového úkolu adolescence a vytvořil model statusů identity (in Bačová, 1997; Macek, 1999; Johnson, P., Buboltz, W., C., & Seemann, E., 2003). Marcia vysvětluje status identity na základě pojmů krize a závazku. Tyto pojmy vysvětluje následovně:

Krize („crisis“) je období, kdy je adolescent ve svém životě vtažen do procesu volby a rozhodování. Krize je tedy procesem aktivního hledání a objevování.

Závazek („commitment“) je přijetí určitého cíle a životního programu - převzetí zodpovědnosti za svůj život.

Kombinace přítomnosti nebo nepřítomnosti krize a závazku jsou potom základem pro rozlišení čtyř stavů identity:

Tabulka 1: Statusy identity podle J. Marcii

Aktuální pozice	Difúzní identita	Předčasně uzavřená identita	Moratorium	Dosažení identity
Krize	Může i nemusí být přítomná	Chybí	Přítomná	Přítomná
Závazek	Chybí	Přítomný	Chybí nebo je vágní	Přítomný

Difúzní identita („identity diffusion“) je stav, kdy adolescent neprožívá krizi ani závazek, nemá potřebu sebedefinování, mění své názory i chování, které je často v souladu s očekáváním či normami skupiny, které je členem.

Předčasně uzavřená identita („foreclosure“) je charakterizována přítomností závazku a absencí krize. Adolescent přebírá své názory od autorit. V tomto stadiu se spojuje rigidita a konvenčnost, adolescent je spokojený sám se sebou, ale závislý na autoritách.

Ve stadiu **nezávazné identity – moratoria** („moratorium“) adolescent zažívá pocit krize a zároveň nepociťuje závazek nebo je závazek fádní. V tomto stadiu zažívá adolescent stavy úzkosti a pochybností, avšak bez přijímání závazku. Právě v tomto stadiu adolescent podle Marcii zkouší nové role, experimentuje, objevuje nové hodnoty.

Ve statusu **dosážení identity** („identity achievement“) je přítomná krize i závazek. Adolescent prochází krizí hledání a pochybností, zároveň však přijímá zodpovědnost závazku.

Výzkumný soubor

Výzkumný soubor kvantitativního výzkumu tvořilo celkem 742 žáků středních škol ve věku 12 - 20 let, nejmladší respondenti (do 15 let) byli z osmiletých gymnázií. Po očištění dat jsme získali 681 dotazníků, z toho 492 dotazníků sebraných ve školách běžným způsobem (papírové dotazníky) a 189 dotazníků sebraných prostřednictvím elektronického dotazníku na internetu. Podrobnější postup sběru dat popisujeme v následující kapitole.

Základní charakteristiky výzkumného souboru vypadaly následovně:

Tabulka 1: Základní charakteristiky výzkumného souboru

Původ dotazníků		Muž	Žena	Celkem
Realita	N	199	293	492
	%	40,4	59,6	100
Internet	N	79	110	189
	%	41,8	58,2	100
Celkem	N	278	403	681
	%	40,8	59,2	100

Metody

Výzkum byl realizován v květnu a červnu 2003 formou kvantitativního šetření za pomoci dotazníku vlastní konstrukce, který obsahoval 95 položek. Dotazník byl rozdělen do tří částí: 24 položek zjišťujících identitu adolescentů (položky „A“), 7 položek ptajících se na základní data (položky „B“) a 64 položek dotazujících se na způsoby chování adolescentů na internetu a jejich názory na virtuální svět (položky „C“, 19 položek se zaměřovalo na oblast identity). Podrobnější postup konstrukce dotazníku uvádíme v jiné práci (Šmahel, 2003c). Dotazník měl dvě formy – a to běžnou „reálnou“ podobu a podobu internetovou, kdy respondenti dotazník vyplňovali na webové stránce. Reálnou i internetovou podobu dotazníku je možné nalézt na webových stránkách vytvořených za tímto účelem ¹.

Papírovou podobu dotazníku zadávali učitelé ve 4 následujících středních školách: osmileté Gymnázium Olgy Havlové - Ostrava, Střední Integrovaná Škola v Brně, SOÚaOÚ Zábřeh a Střední Odborná Škola Zábřeh. Pro sběr internetových dotazníků byli e-mailem požádáni o spolupráci správci počítačových učeben a vyučující výpočetní techniky, kteří zadali vyplnění dotazníku studentům ve svých hodinách zaměřených na výpočetní techniku. Zadavatelé dotazníků obdrželi jednotné instrukce. Metoda sběru dat byla tedy v obou případech velmi podobná – data se sbírala na středních školách, respektive osmiletých gymnáziích ve skupině studentů na základě instrukcí od zadavatelů (učitelů). Provedli jsme srovnání obou podob dotazníků (reálné a internetové) - statisticky významné rozdíly jsme našli pouze u 3 položek. Uvedené srovnání blíže popisujeme v jiném příspěvku v tomto sborníku - „Komunikace uživatelů internetu (Co výzkumy zjistily a jaký výzkum potřebujeme?)“.

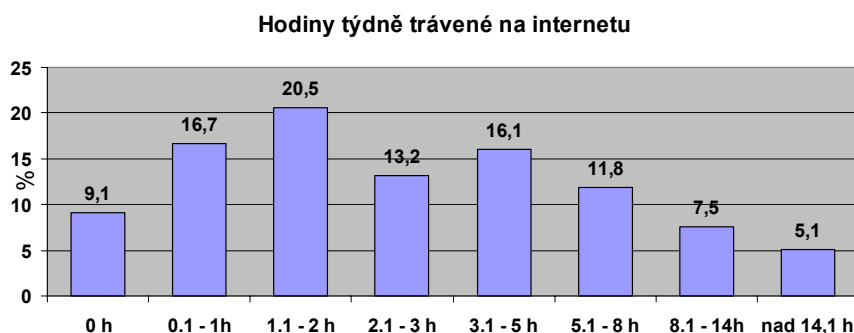
¹ Reálná podoba dotazníků: http://www.fss.muni.cz/~smahel/disert2003/dot_v4.doc

Internetová podoba dotazníků: <http://www.digimark.cz/dgsrmuni>

Výsledky výzkumu

Adolescenti na internetu

Nejprve krátce ukážeme, kolik hodin týdně dospívající na internetu tráví, abychom demonstrovali skutečnost, že problematika internetové komunikace se dotýká poměrně velkého podílu studentů středních škol. Následující graf je založen pouze na datech dotazníků sebraných běžným způsobem, jelikož předpokládáme, že výsledky dotazníků sebraných prostřednictvím internetu jsou mírně posunuty směrem k vyššímu využívání internetu. Ne všichni adolescenti na střední škole totiž používají internet na hodinách výpočetní techniky, což byl u internetových dotazníků nutný předpoklad.

Internet vůbec nevyužívá pouze 9,1% studentů z našeho vzorku, v součtu asi 50% studentů internet využívá do 3h týdně. V našem výzkumu jsme dále našli statisticky významné rozdíly mezi muži a ženami (Šmahel, 2003c), a to jak u času tráveného týdně na internetu, tak u doby využívání internetu. Vzhledem k zaměření tohoto příspěvku zde podrobnější údaje neuvádíme.

Hypotézy výzkumu

Cílem výzkumu bylo nalezení souvislostí mezi reálnou identitou dospívajících a jejich chováním ve virtuálním světě. Konkrétně jsme se zaměřovali na následující souvislosti statusu identity dospívajícího a virtuálního světa:

- (1) Dospívající ve statusu předčasně uzavřené identity se na internetu ve srovnání s reálným světem chovají méně často v souladu s názory a postoji rodičů.
- (2) Dospívající ve statusu moratoria používají častěji internet jako prostředek pro hledání sebe sama - vyjasnění svých postojů a hodnot.
- (3) Dospívající ve statusu moratoria na internetu častěji experimentují se svojí identitou ve smyslu vydávání se za jinou osobu nebo změny pohlaví.
- (4) Dospívající ve statusu moratoria na internetu častěji porušují normy a pravidla, které jsou běžné v reálném životě.
- (5) Dospívající ve statusu dosažení identity používají internet k ujasnění svých hodnot a postojů, ačkoliv v realitě považují svoje hodnoty a postoje spíše za ujasněné.

Výsledky faktorové analýzy

Ve faktorové analýze jsme získali čtyři faktory, které vysvětlují 52,3% rozptylu. V tabulce jsou tučně vyznačeny náboje vyšší než 0,30.

Tabulka 2: Faktorová analýza položek virtuální identity

Položky	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
C7: Na internetu vystupuji pod přezdívkou ("nickem"), kterou v mém reálném životě zná jen málokdo.	0,51	0,06	-0,03	-0,04
C8: Na internetu někdy vystupuji jako osoba opačného pohlaví.	-0,10	-0,04	0,74	-0,10
C9: Na internetu se někdy vydávám za někoho jiného.	0,04	0,02	0,71	-0,21
C10: Na internetu jsem otevřenější než ve skutečnosti.	0,49	0,35	0,22	-0,20
C11: Na internetu se jevím lepším než jsem ve skutečnosti.	0,41	0,38	0,29	-0,43
C12: Na internetu jsem stejný jako v běžném životě.	-0,21	-0,14	-0,21	0,78
C13: Na internetu odhaluji lidem své pravé, nefalšované já.	0,14	0,28	0,01	0,70
C14: Moji rodiče ví jen velmi málo o tom, co na internetu dělám.	0,61	0,01	0,17	0,15
C15: Kdyby mí rodiče věděli, s jakými lidmi se na internetu přátelím, nesouhlasili by s tím.	0,38	0,09	0,57	0,10
C16: Na internetu jsem jiný člověk než doma, rodiče by mě tam patrně nepoznávali.	0,50	0,22	0,47	-0,15
C17: Můj potenciální partner/partnerka na internetu je člověk, který/á by se rodičům patrně nelíbil.	0,48	0,10	0,48	0,10
C18: Na internetu nemusím dodržovat žádná pravidla, se kterými nesouhlasím, tak jako v běžném životě.	0,69	0,05	0,08	-0,03
C19: Internet mi pomáhá si vyjasnit, jaké přátele chci mít.	0,12	0,81	0,09	0,07
C20: Na internetu se nemusím chovat tak, jak se ode mne očekává.	0,66	0,23	0,01	-0,13
C21: Internet mi pomáhá si vyjasnit, jakého chci mít partnera/partnerku.	0,10	0,82	0,13	0,07
C22: Internet mi pomáhá si ujasnit své hodnoty v otázce životního stylu.	0,02	0,78	0,00	-0,01
C23: Na internetu zkouším dělat nebo říkat věci, na které bych si v běžném životě netroufl.	0,52	0,41	0,27	-0,16
C24: Na internetu si někdy ověřuji své postoje a názory.	0,25	0,56	0,01	-0,04
C25: Na internetu někdy vydávám za své postoje a názory, kterým sám nevěřím.	0,24	0,32	0,48	-0,03

První faktor má nejvyšší korelaci s položkou C18 a C20, které vyjadřují vztah mezi normami reálného a virtuálního světa - na internetu se nemusí dodržovat pravidla jako v běžném životě. Vysoké náboje jsou také u položek C14 – C17,

kteřé určují vztah rodiče – virtuální svět, adolescent je na internetu jiný než doma, rodiče by ho patrně nepoznávali. Zároveň se však zdá, že při způsobu chování odpovídajícímu tomuto faktoru se adolescent nevydává za nikoho jiného (nizké náboje u C8 a C9), ale má na internetu svoji přezdívku („nick“), pod kterou vystupuje, přičemž tuto přezdívku zná v reálném životě jen málo lidí (C7). Zdá se, že zde dospívající do značné míry oddělují svoji identitu ve světě reálném a virtuálním, ale zároveň ve virtuálním světě vystupují v podstatě „sami za sebe“. Internet tak je jiným typem světa, kde adolescent „může dělat nebo říkat věci, na které by si v běžném životě netroufl“ (C23). Zároveň se však zkušenost z virtuálního světa nepřenáší do světa reálného (C19, C21, C22). Tato dimenze vyjadřuje patrně do značné míry disinhibované chování ve virtuálním prostředí.

Druhý faktor má nejvyšší faktorové náboje v otázkách, které naznačují přenos zkušeností z virtuálního do reálného světa (C19, C21, C22). Virtuální svět také není nijak výrazně oddělený od reálného života (C7, C8), rodiče by k chování dospívajícího ve virtuálním světě častěji patrně neměli výhrady (C14 – C17). Zároveň však si v této dimenzi chování ve virtuálním světě dospívající uvědomuje, že je na internetu otevřenější a jeví se lepším než ve skutečnosti (C10, C11). Virtuální svět tak umožňuje dospívajícímu projevit se a testovat svoje postoje a názory (C23 – C25).

Třetí faktor vyjadřuje patrně chování, které souvisí s experimentováním s identitou v pravém slova smyslu (C8, C9), kdy se dospívající vydává za někoho jiného nebo osobu opačného pohlaví. Rodiče o tomto experimentování patrně neví (C15 – C17). Zároveň však dospívající neudává, že by se tato zkušenost přenášela do reálného života (C19 – C24).

Ve **čtvrtém faktoru** jsou pouze 3 významné faktorové náboje (C11 – C13), které v podstatě vypovídají o tom, že adolescent se považuje za stejného v reálném a virtuálním světě, mezi oba světy klade rovnítko. Virtuální svět zároveň nepřispívá k otázkám jeho životního stylu, výběru přátel a partnerů.

Nyní ukážeme souvislosti mezi nalezenými faktory, základními charakteristikami adolescentů a statusů identity. Statusy identity dospívajícího jsou reprezentovány skóry, z nichž každý je tvořen 8 položkami v dotazníku (položky „A“). Konstrukci této části dotazníku podrobněji popisujeme v jiné práci (Šmahel, 2003c).

Tabulka 3: Faktory virtuální identity a základní charakteristiky respondentů

	Pohlaví	Věk	Hodiny na internetu	Hodiny na chatu	Difúze	Předčas. uzav.	Moratorium	Dosažení iden.
Faktor 1	-0,10	-0,03	0,06	* 0,11	0,05	* -0,15	* 0,15	0,08
Faktor 2	-0,03	-0,05	0,08	* 0,16	0,04	* 0,15	* 0,30	* 0,16
Faktor 3	0,00	-0,05	0,05	0,09	-0,01	-0,06	* 0,12	-0,05
Faktor 4	0,03	0,05	-0,05	0,03	-0,10	-0,03	* -0,11	* 0,14

* hladina významnosti $p < 0,01$

V tabulce vidíme náznak vztahu mezi statusem moratoria, předčasně uzavřené identity a prvním faktorem. Dospívající, kteří se ve virtuálním světě chovají v souladu s tím, co představuje první faktor, zkouší dělat ve virtuálním světě věci, na které by si v reálném světě patrně netroufli a normy a hodnoty rodičů zde příliš nehrají roli. Záporná korelace se statusem předčasně uzavřené identity naznačuje, že dospívající s předčasně uzavřenou identitou přejímají častěji normy a postoje rodičů také ve virtuálním světě.

U druhého faktoru nacházíme nejsilnější souvislost se statusem moratoria, ale statisticky významné korelace jsou také u statusů předčasně uzavřené identity a dosažení identity. Je možné říci, že části dospívajících nacházejících se v těchto třech stavech pomáhá internet aktivně hledat a ověřovat svoje normy a hodnoty, přičemž nejvíce z těchto dospívajících je ve statusu moratoria. Pouze dospívající se statusem difúze potřebu ověřování hodnot a postojů ve virtuálním světě nemají.

Dospívající ze třetího faktoru („experimentátoři“ s identitou) se nejčastěji nachází ve statusu moratoria, hodnota korelace je však velmi nízká.

U čtvrtého faktoru je vidět náznak vztahu se statusem dosažení identity a naopak záporný vztah se statusem moratoria. Dospívající nacházející se ve statusu dosažení identity ve virtuálním světě častěji vystupují sami za sebe a snaží se být stejní, jako jsou v běžném životě.

Status identity dospívajícího a virtuální identita

Nyní se budeme podrobněji věnovat rozboru jednotlivých položek souvisejících s oblastí identity. Nejprve vysvětlíme vznik skóru, který budeme dále používat.

Skór odmítnutí rodičovských vzorů je tvořen součtem hodnot položek C14 („Mojí rodiče ví jen velmi málo o tom, co na internetu dělám.“), C15 („Kdyby mí rodiče věděli, s jakými lidmi se na internetu přátelím, nesouhlasili by s tím.“), C16 („Na internetu jsem jiný člověk než doma, rodiče by mě tam patrně nepoznávali.“) a C17 („Můj potenciální partner/partnerka na internetu je člověk, který/á by se rodičům patrně nelíbil.“). Cronbachovo Alpha skóru je 0,66.

Skór vyjadřuje míru toho, nakolik se adolescent na internetu **nechová** v souladu s očekáváními a postoji rodičů. Čím je skór vyšší, tím větší je diskrepance mezi tím, jak se dospívající na internetu chová, a jak si myslí, že by rodiče jeho chování posuzovali.

Jelikož považujeme za zajímavé také frekvence odpovědí na otázky skóru odmítnutí rodičovských vzorů, uvádíme v následující tabulce frekvence odpovědí u těchto položek spolu s průměrem a standardizovanou odchylkou.

Tabulka 4: Četnosti odpovědí položek skóru odmítnutí rodičovských vzorů

	C14 (%)	C15 (%)	C16 (%)	C17 (%)
Naprosto nesouhlasím	8,9	29,5	19,5	27,4
Nesouhlasím	12,0	26,8	19,9	22,9
Spíše nesouhlasím	11,6	20,5	20,8	30,5
Spíše souhlasím	16,0	11,2	15,9	12,6
Souhlasím	25,3	8,5	15,0	4,9
Naprosto souhlasím	26,2	3,6	8,8	1,8
Celkem	100	100	100	100
Průměr	4,00	2,38	2,86	2,42
Std. odchylka	1,60	1,31	1,52	1,23

Adolescenti nejčastěji odpovídali kladně na otázku C14 („Moji rodiče ví jen velmi málo o tom, co na internetu dělám.“), ve které nebyl explicitně vyjádřen nesouhlas rodičů. Poměrně vysoké procento souhlasných odpovědí (v součtu 37,9%) je však také u otázky C16 („Na internetu jsem jiný člověk než doma, rodiče by mě tam patrně nepoznávali.“).

Následující tabulka ukazuje Pearsonovy korelace těchto položek a skóru odmítnutí rodičovských vzorů se základními charakteristikami a skóry statusu identity dospívajícího.

Tabulka 5: Korelace položek skóru odmítnutí rodičovských vzorů, základních charakteristik a statusu dospívajícího

	C14	C15	C16	C17	Skór odmítnutí rod.vzorů
Věk	-0,04	-0,10	* -0,13	-0,02	-0,10
Hodiny týdně na internetu	0,08	0,07	* 0,17	-0,02	0,12
Hodiny týdně na chatu	* 0,11	* 0,14	* 0,20	0,01	* 0,17
Difúze	0,01	0,03	0,08	-0,02	0,04
Předčasně uzavřená identita	* -0,17	-0,07	* -0,11	-0,07	* -0,16
Moratorium	0,08	* 0,20	* 0,19	* 0,15	* 0,21
Dosažení identity	0,04	0,04	0,02	0,01	0,04

* hladina významnosti $p < 0,01$

K základním charakteristikám jsme přidali „hodiny týdně strávené na chatu“, kde se ukázaly být statisticky významné korelace se zkoumanými položkami. U ostatních způsobů využívání internetu nebyly korelace statisticky významné. Vzhledem k celkové výši korelací je však třeba brát následující interpretace s určitou rezervou.

U řádku „předčasně uzavřená identita“ vidíme záporné hodnoty korelací s otázkami C14, C16 i s celkovým skórem odmítnutí rodičovských vzorů. Můžeme říci, že dospívající nacházející se ve statusu předčasně uzavřené identity, se častěji než ostatní chovají v souladu s očekáváním rodičů také ve virtuálním prostředí. Přestože hodnoty korelací nejsou nijak vysoké, vyvracejí výše

předloženou hypotézu, že dospívající v tomto statusu se na internetu nebudou chovat podle očekávání rodičů. Zajímavé jsou relativně vysoké hodnoty korelací u řádku moratoria – dospívající nacházející se v tomto statusu se na internetu chovají nejméně ze všech v souladu s očekáváními rodičů, což odpovídá teoretickým předpokladům (Šmahel, 2002).

Významné rozdíly jsme zjistili u mužů a žen. Muži častěji udávají, že „rodiče ví jen málo z toho, co na internetu dělají“ ($t = 3,30$; $df = 612$; $p < 0,001$) a „rodiče by je na internetu patrně nepoznávali“ ($t = 3,90$; $df = 615$; $p < 0,001$). Celkový rozdíl u skóru odmítnutí rodičovských vzorů je také statisticky významný, dospívající muži se častěji ve virtuální světě nechovají v souladu s představami rodičů ($t = -2,64$; $df = 604$; $p = 0,009$).

Dále se blíže budeme věnovat položkám, které se zabývají otázkami experimentování s identitou, hledání hodnot a dodržování norem. Nejprve opět popíšeme vytvoření dvou nových skóru, které dále využíváme.

„Skór norem“ tvoří součty hodnot položek C18 („Na internetu nemusím dodržovat žádná pravidla, se kterými nesouhlasím, tak jako v běžném životě.“), C20 („Na internetu se nemusím chovat tak, jak se ode mne očekává.“), C23 („Na internetu zkouším dělat nebo říkat věci, na které bych si v běžném životě netroufl.“) a C25 („Na internetu někdy vydávám za své postoje a názory, kterým sám nevěřím.“) (Cronbachovo Alpha = 0,69). Skór norem vyjadřuje míru souhlasu respondentů s otázkou, zda ve virtuálním prostředí dodržují pravidla a normy, které v běžném životě respektují a zda tyto normy ve virtuálním prostředí zkouší porušovat.

„Skór hodnot“ tvoří součet položek C19 („Internet mi pomáhá si vyjasnit, jaké přátele chci mít.“), C21 („Internet mi pomáhá si vyjasnit, jakého chci mít partnera/partnerku.“), C22 („Internet mi pomáhá si ujasnit své hodnoty v otázce životního stylu.“) a C24 („Na internetu si někdy ověřuji své postoje a názory.“) (Cronbachovo Alpha = 0,77). Skór hodnot vyjadřuje, do jaké míry dospívající souhlasí s tím, že internet mu pomáhá ujasnit hodnoty v příslušných oblastech života (životní styl, přátelské a partnerské vztahy). Testování těchto hodnot však neprobíhá nutně pomocí porušování pravidel a norem, jako tomu bylo u

předchozího skóru. Skór hodnot vyjadřuje také to, že internet obohacuje reálný život dospívajícího – tedy existuje spojení mezi reálným a virtuálním světem, zkušenosti ze světa virtuálního dospívající přebírá v reálném světě.

Pro základní představu opět udáváme tabulku četností a deskriptivních statistik některých proměnných. Vybrali jsme proměnné, které zastupují vždy určitou množinu otázek.

- C7: „Na internetu vystupuji pod přezdívkou („nickem“), kterou v mém reálném životě zná jen málokdo.“
- C9: „Na internetu se někdy vydávám za někoho jiného.“
- C19: „Internet mi pomáhá si vyjasnit, jaké přátele chci mít.“
- C20: „Na internetu se nemusím chovat tak, jak se ode mne očekává.“
- C23: „Na internetu zkouším dělat nebo říkat věci, na které bych si v běžném životě netroufl.“

Následující tabulka ukazuje frekvence odpovědí a deskriptivní statistiky:

Tabulka 6: Četnosti odpovědí vybraných položek z oblastí experimentování s identitami, hledání hodnot a porušování norem

	C7 (%)	C9 (%)	C19 (%)	C20 (%)	C23 (%)
Naprosto nesouhlasím	22,2	47,9	26,2	9,2	35,3
Nesouhlasím	16,8	18,0	28,6	10,2	34,6
Spíše nesouhlasím	11,7	12,5	22,3	15,7	18,5
Spíše souhlasím	14,8	10,4	15,3	29,7	7,5
Souhlasím	16,5	8,3	5,7	23,0	3,4
Naprosto souhlasím	18,0	3,1	2,0	12,2	0,7
Celkem	100	100	100	100	100
Průměr	3,40	2,22	2,52	3,83	3,18
Std. odchylka	1,82	1,49	1,29	1,45	1,48

Z vybraných otázek respondenti v součtu nejčastěji souhlasili s otázkou C20 („Na internetu se nemusím chovat tak, jak se ode mne očekává.“). Naopak nejméně dospívající patrně experimentují s identitou v doslovném významu, u otázky C9

(„Na internetu se někdy vydávám za někoho jiného“) souhlasilo v součtu jen 21,8% respondentů.

V následující tabulce ukazujeme Pearsonovy korelace vybraných položek dotazníku, vytvořených skóre, základních charakteristik adolescentů a jejich statusů.

Tabulka 7: Korelace vybraných položek z oblastí experimentování s identitami, hledání hodnot, porušování norem, základních charakteristik a statusů adolescentů

	C9	C10	C11	C12	C13	Skór hodnot	Skór norem
Věk	-0,06	0,00	-0,08	0,05	0,06	-0,09	-0,05
Hodiny na internetu	0,02	* 0,13	* 0,13	-0,07	0,01	0,07	0,07
Hodiny na chatu	0,06	* 0,16	* 0,12	-0,05	0,09	* 0,14	* 0,17
Difúze	-0,03	0,03	0,10	-0,06	-0,07	0,10	0,05
Předčasně uzavřená id.	-0,02	-0,07	0,00	-0,03	0,03	-0,02	0,09
Moratorium	0,09	* 0,23	* 0,27	* -0,20	0,03	* 0,28	* 0,31
Dosažení identity	-0,02	0,07	0,05	0,07	* 0,19	0,07	* 0,16

* hladina významnosti $p < 0,01$

Otázka zabývající se experimentováním s identitou (C9) nevykazuje žádnou korelaci na hladině významnosti $p < 0,01$. Frekvence souhlasných odpovědí u otázek na experimentování s identitou napovídají, že toto jednání není u adolescentů ve virtuálním světě rozhodně běžné.

Položka C10 („Na internetu jsem otevřenější než ve skutečnosti.“) i C11 („Na internetu se jevím lepším než jsem ve skutečnosti.“) korelují statisticky významně s hodinami týdně strávenými na internetu a hodinami na chatu, ještě vyšší je však souvislost se statusem moratoria. Zdá se, že dospívající ve statusu moratoria jsou ve virtuálním světě častěji otevřenější a domnívají se, že se zde jeví lepšími než ve skutečnosti. Dospívající ve statusu moratoria se také sami sobě jeví častěji jiní on-line a jiní v realitě – viz položka C12 („Na internetu jsem stejný jako v běžném životě“). Položka C13 („Na internetu odhaluji lidem své pravé, nefalšované já.“) naopak vykazuje statisticky významnou korelaci se statusem dosažení identity, dospívající v tomto statusu se na internetu mění méně než ostatní. Nejvyšší hodnoty korelací z celé tabulky jsou vidět u statusu

moratoria se „skórem hodnot“ a „skórem norem“. Adolescenti v tomto statusu častěji používají internet k ujasnění svých životních hodnot a internet je pro ně zároveň místem, kde neplatí normy a pravidla z reálného života. Zajímavé je, že „skór norem“ vykazuje statisticky významnou korelaci také se statusem dosažení identity – část adolescentů v tomto statusu se ve virtuálním prostředí patrně také chová odlišně od reality.

Reflexe výsledků výzkumu ve vztahu k hypotézám

Nyní shrneme výsledky výzkumu ve vztahu k uvedeným hypotézám:

- (1) Dospívající ve statusu předčasně uzavřené identity se na internetu ve srovnání s reálným světem chovají méně často v souladu s názory a postoji rodičů.

Výsledek: Tato hypotéza se nepotvrdila. Adolescenti ve statusu předčasně uzavřené identity ve srovnání s ostatními statusy častěji udávají, že se také ve virtuálním světě chovají v souladu s očekáváními a postoji rodičů.

- (2) Dospívající ve statusu moratoria používají častěji internet jako prostředek pro hledání sebe sama - vyjasnění svých postojů a hodnot.

Výsledek: Tato hypotéza se potvrdila. Dospívající ve statusu moratoria častěji používají internet k vyjasnění svých hodnot v oblastech životního stylu, přátelských a partnerských vztahů.

- (3) Dospívající ve statusu moratoria na internetu častěji experimentují se svojí identitou ve smyslu vydávání se za jinou osobu nebo změny pohlaví.

Výsledek: Tato hypotéza se nepotvrdila. Ukázalo se, že dospívající svoji identitu v tomto smyslu mění poměrně málo a nenalezli jsme u jednotlivých položek statisticky významné vztahy mezi statusem moratoria a experimentování s identitou. Vztah mezi statusem moratoria a faktorem vyjadřujícím experimentování s identitou byl velmi nízký.

- (4) Dospívající ve statusu moratoria na internetu častěji porušují normy a pravidla, které jsou běžné v reálném životě.

Výsledek: Tato hypotéza se potvrdila. Dospívající ve statusu moratoria na internetu porušují pravidla a normy z běžného života častěji než dospívající, jejichž identita náleží do ostatních statusů.

- (5) Dospívající ve statusu dosažení identity používají internet k ujasnění svých hodnot a postojů, ačkoliv v realitě považují svoje hodnoty a postoje spíše za ujasněné.

Výsledek: Tato hypotéza se nepotvrdila. Dospívající ve statusu dosažení identity nepoužívají internet k vyjasnění svých hodnot a postojů častěji než dospívající, jejichž identita náleží do ostatních statusů. Na druhou stranu se ukázalo, že tato skupina dospívajících na internetu také častěji testuje nebo porušuje normy a pravidla z běžného života. Testování norem a pravidel je však méně časté než u dospívajících ve statusu moratoria.

Diskuse

Nyní se zamyslíme nad výsledky předkládaného kvantitativního výzkumu v souvislosti se zjištěními jiných autorů.

Suler (2003) udává, že jedním z důvodů zájmu adolescentů o internet je problém vypořádání se s otázkou vlastní identity, kdy se adolescent zabývá na internetu otázkami svých životních hodnot, vztahů a výběru partnera. Dospívající se podle Sulera taktéž ve virtuálním světě učí sociální obratnosti, kdy hodinami trávenými on-line rozhovory si zvyšuje svoji sociální obratnost. Náš výzkum prokázal, že mnoho dospívajících se zabývá na internetu otázkami životních hodnot, vztahů a výběru partnera a internet jim pomáhá ve vyjasnění těchto hodnot a postojů. Dále jsme se zabývali vztahem mezi hledáním hodnot ve virtuálním světě a statusem identity dospívajícího. Ukázalo se, že dospívající ve statusu moratoria, pro které je charakteristický právě proces „aktivního hledání“

a ověřování svých možností, častěji hledají své hodnoty také ve virtuálním prostředí.

Wallace (1999) popisuje experimentování s identitami jako součást lidského vývoje a považuje ho za hodnotné pro osobní růst. Zároveň udává, že experimentování s identitami není omezené jen na období adolescence a popisuje vzorec MAMA („Moratorium – Achievement – Moratorium – Achievement), kdy se také dospělý člověk neustále vrací k otázkám identity, svých životních hodnot a cílů. Ačkoliv jsme se v našem výzkumu nezabývali dospělými, můžeme se na tuto problematiku podívat z hlediska aktuálního statusu identity a to především srovnat způsoby chování ve virtuálním světě u dospívajících ve statusu moratoria a dosažení identity („achievement“). Ukazuje se, že v oblasti experimentování s identitou v doslovném slova smyslu nejsou u adolescentů ve statusu moratoria a dosažení identity žádné významné rozdíly. Tato skutečnost by mohla patrně odpovídat tvrzení Wallace, že experimentování s identitou ve virtuálním prostředí není ukončeno dosažením identity. Dospívající v obou stavech experimentují s identitou v podobné míře. Z hlediska dalšího zkoumání by však bylo užitečné se pokusit o kategorizaci způsobů - typů experimentování s identitou a zabývat se touto problematikou hlouběji.

Turkle (1998) popisuje virtuální svět jako prostředí, které napomáhá lidem „útěku z vazeb reálna“, což může vést k překonání problémů z reálného života. Autorka uvádí experimentování s identitou jako podporu pro zvládnutí problému z reálného života. V souvislosti s výsledky našeho kvantitativního výzkumu se ukazuje, že virtuální prostředí může být nápomocno při plnění vývojových úkolů adolescentů, kdy může dospívajícím pomoci při ujasnění svých životních postojů, hodnot a cílů. Z hlediska našeho výzkumu však nemůžeme nic říci o doslovném „překonání problému“, jako o něm mluví autorka.

Závěry

V předkládaném kvantitativním výzkumu jsme navázali na hypotézy a závěry, které vzešly z kvalitativního výzkumu. V oblasti identity jsme se zabývali

vztahem mezi reálnou identitou (statusem) adolescentů, jejich způsobem využívání internetu a chování ve virtuálním prostředí. Ukázali jsme, že chování dospívajícího ve virtuálním světě často odpovídá reálné identitě a reálnému chování dospívajícího, přičemž bezpečné prostředí internetu umožňuje dospívajícímu experimentovat více než v běžném životě. U dospívajících, nacházejících se ve statusu předčasně uzavřené identity, se ukázalo, že také ve virtuálním světě se častěji chovají v souladu s očekáváními a představami rodičů, zatímco dospívající ve statusu moratoria se chovají v souladu s očekáváním rodičů nejméně. Dospívající ve statusu moratoria častěji mění ve srovnání s realitou ve virtuálním prostředí své já (jsou otevřenější, jeví se lepšími, rodiče by je nepoznávali) a využívají virtuálního prostředí k testování svých hodnot a postojů, častěji také ověřují a porušují normy, které běžně platí v reálném světě. Adolescenti, kteří jsou ve statusu dosažení identity, se na internetu prezentují častěji autenticky, vystupují a chovají se podobně jako v běžném životě.

Předkládaný výzkum je třeba chápat jako jeden z mnoha možných pohledů na tuto problematiku. Jako základ pro výzkum identity jsme zvolili teorii Marcii (in Macek, 1999), která se nám jevila jako nejvhodnější. Jistě je však možné zvolit jiný teoretický přístup, například teorii Berzonského, pohled symbolického interakcionismu, konstruktivismu či teorie meziskupinového chování. Podnětem pro další výzkum by také mohlo být srovnání dvou nebo více teoretických koncepcí v kontextu virtuálního prostředí.

Ukazuje se, že z pohledu člověka je svět „virtuální“ a „reálný“ jen velmi těžké oddělit, ačkoliv právě toto v průběhu vědeckého zkoumání děláme. Označení „virtuální“ a „reálný“ jsou jen pojmy pro umělé odlišení „fyzického“ světa, ve kterém člověk žije, od světa internetu. Svět lidské duše však dělení na „virtuální“ a „reálné“ v podstatě nezná a k oběma světům přistupuje na stejných základech a principech. Oba světy se prolínají a jsou spojeny mnoha vazbami, „virtuální“ osoba z internetu může v duši konkrétního člověka nabýt stejného nebo většího významu jako nejbližší osoba ze „světa reálného“. Odlišné jsou v podstatě jen „vnější podmínky“ těchto světů, které člověku stanovují hranice a mantinely pro pohyb v nich. Stejně jako jsou velmi rozdílné hranice ve světě reálném z hlediska

kulturních prostředí, jsou velké rozdíly v hranicích ve světě virtuálním. Tyto hranice jsou zároveň dány současným stavem technických možností, které virtuální svět do značné míry utváří. Jen těžko je možné dohlédnout, jak budou vypadat tyto hranice a možnosti virtuálního prostředí za deset, padesát nebo sto let. Je možné, že technika dokáže časem zcela „ošálit“ lidské smysly a člověk pak nedokáže rozlišit mezi světem reálným a virtuálním. Nebudeme se nyní pouštět do dohadů budoucího vývoje techniky nebo do hodnocení možných důsledků tohoto vývoje. Spíše bychom chtěli upozornit, že předkládaný výzkum je třeba chápat v kontextu současného stavu techniky a virtuálního světa, kdy stále převažuje komunikace textová a rozlišení mezi „virtuálním“ a „skutečným“ je zatím stále možné. Z praktického hlediska tak můžeme virtuální svět doporučit dospívajícím i jejich rodičům jako místo, které přispívá nejenom rozvoji technických znalostí a celkově vzdělání, ale může přispět také k naplnění vývojových potřeb adolescentů.

1. Literatura

Adams, G. (1998): Objective measure of Ego Identity Status: A Reference Manual. Soukromá korespondence, 1999.

Báčová, V. (1997). Identita v sociálnej psychológii. In Výrost, J. & Slaměník, K., (Eds.), *Sociální psychologie*. Praha: ISV – nakladatelství. ISBN: 80-85866-20-X

Erikson, H., E. (2002). Dětství a společnost. Praha: Argo. ISBN: 80-7203-380-8

Johnson, P., Buboltz, W, C., & Seemann, E. (2003). Ego identity status: A step in the differentiation process. *Journal of Counseling and Development*, 81, 2, s. 191 – 195. Staženo: říjen, 2003 z : ProQuest database.

Joinson, A. (1998). Causes and Implications of Disinhibited Behavior on the Internet. In Gackenbach, J. (Ed.), *Psychology and the Internet, intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications*. San Diego: Academic Press. ISBN: 0-12-271950-6

Macek, P. (1999). *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-348-X

Matheson, K., & Zanna, M. P. (1988). The impact of computer-mediated communication on self-awareness. *Computer in Human Behavior*, 4, 221-233.

Rusbult, C. E., & Buunk, A. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 175-204.

Samuel, M. Y. H., & Tatia, M. C. L. (2001). Computer Usage and Its Relationship With Adolescent Lifestyle in Hong Kong. Hong Kong: *Journal of adolescent health*, 29: 258-266. Staženo 15. ledna, 2002, z : ScienceDirect.

Sanders, E. Ch, Field, M. T., Diego, M., & Kaplan, M. (2000). The relationship of Internet use to depression and social isolation among adolescents. Staženo 6. ledna, 2002, z ProQuest database. ISSN: 00018449

Suler, J. (2003). The Psychology of Cyberspace. Staženo: leden, 2002. Dostupný z www: <http://www.reider.edu/users/Suler/psycyber/psycyber.html>

Šmahel, D. (2001). Specifika elektronické komunikace. *Československá psychologie*, Praha: AV ČR, 45, 3, 252 - 258.

Šmahel, D. (2002). Dospívající v prostředí internetu – reálná a virtuální identita. In Plaňava, I., Pilát, M., (Eds.), *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Barrister&Principal - studio, Brno 2002, s. 260-272. ISBN: 80-86598-36-5

Šmahel, D. (2003a). Komunikace adolescentů v prostředí internetu. *Československá psychologie*, Praha: AV ČR, 47, 2, 144-156.

Šmahel, D. (2003b). *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton. ISBN: 80-7254-360-1

Šmahel, D. (2003c). *Adolescenti a internet: identita, vztahy, komunikace*. Disertační práce. Brno: FSS MU.

Turkle, S. (1998). *Life on the screen*. New York: Touchstone Books. ISBN: 0684833484

Vybíral, Z. (2002). Výzkum disinhibice u mladých uživatelů chatu. In Plaňava, I., Pilát, M., (Eds.), *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Barrister&Principal - studio, Brno 2002, s. 273-295. ISBN: 80-86598-36-5

Wallace, P. (1999). *The psychology of the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-79709-8